

NOMENKLATURA ARCHITEKTONICZNA.

I. Wyrazy ściąające się do czynności budowniczego i względnych przymiotów dzieł jego.

CIEŚLICTWO, BUDOWNICTWO, ARCHITEKTURA. I. *hitrogrà-dià*, *gradjozahitrenje* (Stul.) *naddërvodelczy gla-varszto*, *aedilitas*, (J. Bello.), (jakoby *nadcieślictwo*). R. *zodczestwo*. Ł. *architectura*. F. *architecture*. N. *Baukunst*.

Słowo greckie *architektonia*, *architektonike* (od *archos* wódz, przewodzca, i *tektôn*, *faber*, *faber lignarius*, rzemieślnik, cieśla) oznacza umiejętność trudniącą się kierowaniem działań rzemieślniczych użytych do wykonania budowli.

Jest to tedy umiejętność sztuki budowania, która uczy pewnych sposobów zamysłania i wykonywania myśli na wszelkie budowle.

Architektura po polsku mogłaby być powszechnie nazywana *cieśnictwem*, a architekt *cieśliczym*, od głównego rzemiosła *ciesielstwa*, któremu równie jak innym przewodniczy.

Jakoż od wyrazu słowiańskiego *zed*, mur, mają Czesi *zednik*, mularz, a Rossyianie zamieniwszy *e* na *o*, *zodczestwo*, architektura, i *zodeczyj*, architekt. Zwłaszcza, że pierwiastek *cios*, *cies*, *cieś*, jednakowo do drzewa i do kamienia służy. *Cies* drzewa, *cios* kamienia; *ciosać* zarówno drzewo i kamień.

„Cieśla, *faber lignarius, architectus* et Cieślictwo *architektura*,” (Mącz.). „Budownicza nauka, Cieślictwo, Architektońska nauka,” (Knap.).

BUDOWNIK, BUDOWNICZY, CIEŚLICZY, ARCHITEKT. C. *stavitel*. I. *hitrogradittelj*, (Stul.). Ł. *aedilis, architectus*. W. *architetto, ingegnieri*, (Penth.). N. *Baumeister*.

Wyćwiczony w nauce architektury i biegły w stosowaniu jej prawideł do potrzeb życia towarzyskiego.

„Budownik, *Aedilis, Architectus*,” (Mącz.).

BUDOWLA. Ł. *aedes, aedificium*. F. *édifice, bâtiment*. N. *Gebäude*.

Ten wyraz, w ścisłe określonym znaczeniu wzięty, mianuje wszelki nieruchomy statek (*bâtiment*) na schów, na przybytek, albo pomieszkание ludzkie przeznaczony.

BUDOWANIE. Ł. *aedificatio*. F. *construction (des bâtiments)*. N. *Bauen*.

„Budowanie w ogólności: 1. sama czynność budowania, 2. gatunek budowania, 3. budowa, budynek; słowem działanie i dzieło,” (Lind.).

Ztąd właściwie *budowniczy, budownik*, C. *stavitel*, F. *constructeur*, N. *Baumeister*, który się trudni wykonaniem raczej cudzej myśli, wzniesieniem budowli.

ZAMYŚL, PROJEKT. F. *Projet*.

Myśl na budowlę wyłożona w słowach, albo wykreślona. Bo mówi się: *zamyślać*, to jest układać, projektować jakie przedsięwzięcie.

ABRYS, WYKRES, OKREŚLENIE. C. *nawrenj* (od *wrat*, *componere*), (Weles.), *Upodobnienie, wyobrażenie.* (Dobr.). I. *redkowaniej*, (Stul.). Ł. *delineatio*. F. *dessin, projection d'un édifice*. N. *Abriss*.

Rysunek wyobrażający wzniesie się mającą lub egzystującą budowlę, składa się pospolicie z trzech oddzielnych części.

„Określenie,” (Knap.).

SKŁAD, ZAKŁAD, PLAN, GRUNDRYS. Ł. *ichnographia*. F. *plan*. N. *Grundriss*.

Rysunek określający w rzutach poziomych (*projections horizontales*), jakoby płaszczyzną poziomą zrobione przecięcie budowli.

„Skład, Zakład,” (Max. Fredro, Przysł.).

WYSTAWA, POSTAWA. Ł. *orthographia*. W. *alzato*. F. *élévation*. N. *Aufriss*.

Określenie budowli tak jak jest widziana zewnątrz, czyli rzut jej pionowy zewnętrzny.

„Wystawa, Postawa,” (Max. Fredro, Przysł.).

WYSTAWA NACZELNA, FACJATA. Ł. *frons aedificii*. F. *façade*. N. *die Fronte*.

Wystawa ze strony głównej, od przodu budowli pokazana.

PRZECIĘCIE, ROZKRÓJ. Ł. *sectio*. W. *spaccato, profilo*. F. *coupe, profil*. N. *Durchschnitt*.

Rysunek wyobrażający budowlę niby przeciętą od płaszczyzny pionowej, na którym okazany jest

szyk jej części wewnętrznych. Jest to więc rzut pionowy wewnętrzny rozkrojonego miejsca.

POGLĄD, WIDOK. Ł. *scenographia*. F. *perspective*. N. *Aussehen, perspectivische Zeichnung*.

Rysunek budowli zrobiony podług rzeczywistego jej widoku, zostającej w pewnem oddaleniu i położeniu od oka patrzącego.

PODOBA, SZABLON. F. *épure*.

Deszczka wykrojona, tudzież rysunek w naturalnej wielkości, podług których wykonywa się rzecz jaka w budowli.

PODZIAŁKA, SKALA. Ł. *scala*. F. *échelle*. N. *Maasstab*.

Linia prosta, przy określaniu budowli albo jej części, rozdzielona na pewną liczbę podziałów równych, wyobrażających stosunkowie używane miary długości: sążnie, łokcie ze swojemi częściami.

POMIARKA, MODUŁ, WYMIAR. Ł. *embates, modulus*. F. *module*. N. *Model*.

Połowa dolnej średnicy słupa na pewną liczbę części równych podzielona, i służąca do rozmierzania innych członków tegoż co słup *porządku*.

„Wymiar jest miara budownicza pół diametru, albo promień obwodu słupowego w sobie mająca,” (m. W.).

POOSEK. F. *entraxe*.

Smuga przestrzeni między dwiema najbliższemi osiami, słupów, ścian, okien, drzwi, więzów ściennych i t. p., służąca w *nauce Składni* za względną miarę tejże przestrzeni; równie jak *moduł* służy w *porządkach*.

Poosek tak jak jest *przyosek*.

„Dwa są przynoski i dwa końce osi niebieskiej,”
(Lind.).

WYLICZENIE. Ł. *aestimatio*. F. *devis*. N. *Bauanschlag*.

Obliczenie roboty, a ztąd pieniężnych wydatków
na przedsięwziąć się mającą budowę.

STAŁOŚĆ, STOJNOŚĆ. I. *stavnost, krepkostojnost*, (Stul.).

Ł. *stabilitas*. F. *stabilité*. N. *Beständigkeit*.

Własność przeciwiwająca się sile obalającej.

„Stałość *stabilité*, a stateczność *constance*.”

KRZEPKOŚĆ, Moc. I. *krepkost, tvårdost*. Ł. *firmitas*. F.

solidité. N. *Festigkeit*.

Mięszszość i opór ciała, pochodzący od wielości
i siły spojenia zbiorowych części jego.

OPÓR, OPORNOŚĆ. Ł. *resistentia*. F. *résistance*. N. *Wi-*

derstandsfähigkeit.

Siła spojenia części, mocą której ciała opierają
się skruszeniu, złamaniu i tarcu.

SILA, Dużość. F. *force*.

Opór przeciwko naciskaniu lub złamaniu.

TWARDOŚĆ. Ł. *duritia*. F. *dureté*.

Opór przeciwiwający się tarcu dążącemu do zu-
życia i oddzielenia części bryły.

TRWAŁOŚĆ. Ł. *tenacitas*. F. *durée*.

Opór przeciwko działaczom niszczącym ciała:
powietrzu, wodzie, mrozowi, ogniovi i solom gry-
zącym.

GIBKOŚĆ, GIĘTKOŚĆ, CIĄGŁOŚĆ. Ł. *tractabilitas*. F. *plia-*

bilité. N. *Biegsamkeit*.

Jaka jest w częściach żelaza, miedzi i ołowiu.

KRUCHOŚĆ. I. *padlivost, slabost, kruhkost*, (Stul.). Ł.

fragilitas.

Jaka jest w częściach kamienia, surowca, szkła,

SNADNOŚĆ, ŁATWOŚĆ. Ł. *facilitas*. F. *facilité*.

Przymiot rzeczy łatwej do objęcia wzrokiem i umysłem. Łatwość okazana w pomysle i wykonaniu dzieła. A tej własności przeciwna.

NIESNADNOŚĆ, TRUDNOŚĆ. Ł. *difficilitas*.

NADOBNOŚĆ, SKŁADNOŚĆ. C. *Nadobnost*, (Palk.). I. *pristalost*, *składnost*, *urednost*, *uljudnost*, (Stul.).

Nadobny od dób, do b a, *tempus*, *mora*, *momentum*, to jest: w porę, w sam czas zdarzający się, zrządzony.

UDATNOŚĆ, WDZIĘK. Ł. *praestantia*, *gratiositas*. F. *grâce*.

Co w rzeczy budowli mile nas ujmuje, co się szczęśliwie i mniej spodziewanie udało.

OKRASA, OZDOBNOŚĆ. Ł. *decus*, *decoratio*. F. *décoration*. N. *Verzierung*.

Nastaje z przyłożenia właściwych ozdób dla okraszenia rzeczy.

PRZYSTOJNOŚĆ, PRYZWOITOŚĆ. Ł. *decor*, *decorum*. F. *convenance*. N. *das Schikliche*.

Własność rzeczy, iż to ma co jej mieć należy, przystoi, co jej przeznaczenie mieć przyzwala.

PIĘKNOŚĆ, ŚLICZNOŚĆ. C. *sliecznost*, *lepota*, *krasa*. R. *prylicznost*, *prystojnost*. Ł. *concininitas*, *congruitas*. F. *le beau*. N. *Schönheit*. (R. *sliczat*. lice obok lica. stawiać, porównywać, a Piękność (*Schönheit*) jest jakoby wypadkiem tego porównania).

„Ec. (ecclesiastice.) śliczny, pryliczny. Ł. *convenniens*, *idoneus*,” (Lind.).

Piękny a dobry, w źródle obadwa wyrazy mogły jedno znaczyć; jakoż, w całej niemal słowniaszczyźnie Piękność, *lepota*; piękny, *lepy*; ztąd i u

nas *dobry*, w stopniu wyższym *lepiej*, zamiast *dobrzej*.

PROSTOTA. Ł. *simplicitas*. F. *simplicité*.

Zgodziliśmy się nazywać prostotą przymiot rzeczy, w której warunkom jej przeznaczenia stało się zadosyć wprost i sposobami najlepszemi.

DOSKONAŁOŚĆ. Ł. *perfectio*.

Przymiot rzeczy, w której umysłowem poczęciu wszystkie warunki przeznaczenia zupełnie są objęte i nie masz żadnego nadto, a w wykonaniu wynalezione zostały środki najprostsze im wszystkim od razu zadosyć czyniące, i toć to jest co nazywamy doskonałością. W wyobrażeniu tedy doskonałości mieści się pojęcie prostoty, gdy przeciwnie, tej ostatniej doskonałość nie zawsze jest przymiotem koniecznym.

ZGODNOŚĆ, ZGODA, STROJNOŚĆ, SKŁADNOŚĆ. Ł. *harmonia*.
F. *l'harmonie*.

Wzajemna odpowiedność i zupełna zgoda pomiędzy częściami pewnego dzieła; a osobliwie co do dźwięku, postaci i barwy.

„*Składność*,” (Mrongovius).

RÓWNANIE, PROPORCYA; SPÓŁMIERNOŚĆ. C. *równanie*,
(Weles.). I. *jednomierie*, *składnoredje*, *podobnost*,
(Stul.). Ł. *proportio*.

Zbliżenie i porównanie dwóch równych stosunków, na przykład: *proporcya zwyyczajna kolumn korynckiego porządku jest 10 średnic*; to jest: że tak się ma średnica słupa do jego wysokości, jak 1 do liczby 10. Toż w sądzeniu o rzeczy pod względem jej przeznaczenia.

II. Wyrazy ściąające się do postaci, wielkości i łączenia brył różnego wátku, który używa się do roboty różnych też członków budowli.

KOSTKA. C. *kostka*, *kostkowy*. Ł. *cubus*, *cubicus*, (Palk.).

Sześcian prostokątny, bryła zawarta sześcią równemi kwadratami.

„Kostkowy, *cubicus*, postać zbliżona do sześcianu.” Ztąd: *kośtkowanie*, F. *cubature*, wyrażenie w miarach sześciennych pewnej miąższości czyli bryłowatości, jak równie F. *quadrature*, wyrażenie pewnej powierzchni w miarach kwadratowych.

BRUS, BRUSEK. Ł. *trabs*. F. *poutre*, *solive*.

W słowiańszczyźnie *brus* oznacza graniastą, kamienia, drzewa, a nawet kruszczu, osobliwie na cztery grana obrobioną a dłuższą od kostki bryłę.

Jakoż na Rusi zowią *brusami* grube czworogranne spławiane drzewo. Lwów w tłumaczeniu Palladiusza, *opera di pietra quadrata*, oddaje przez *bruszczatą kładka*, jakoby *brusowe kładzenie*, mur ciosowy. Na Rusi także czworogranne prętowe żelazo nazywają *bruszczatoje żelezo*. Jest też w polskim i czeskim języku znajomy wyraz *brus*, *brusek*, do ostrzenia żelaznych narzędzi czworogranny kamień, ztąd C. *brusiti* ostrzyć, (Palk.). R. *brus*, *brusok*; *poutre équarrée*, *pièce ou morceau d'un objet quelconque*,” (Ph. R.).

BAŁWAN, BRYŁA. F. *bloc*.

Nieokrzescana albo nieokreślonej postaci bryła, jak soli kuchennej, kamienia polnego, i t. p.

GRANOWITOŚĆ, GRANOWITY. Ł. *angularitas, angularis*. F. *équarrissage, équarré*.

Stan bryły długimi krawędziami zakończonej.

Gran, graní, wyraz szczerosłowiański, znaczyręb, róg, brzeg, krawędź, kąt, ztąd granica, graniasty, i t. p. (Lind.).

KOPYTO, PODOBA, FORMA, WZRAZ, ODBITKA. C. *kopyto, podoba, sposób*, (Palk.). Ł. *forma*. F. *moule*.

Wzór lub postać, podług której urabiamy rzecz jaką.

„Wszystko to na jedno *kopyto* bito,” (Palk.).

„Na *wzraz*, na kształt, na sposób, podobno do,” (Lind.).

PRZETWORA, PRZEOBRAŻENIE. Ł. *transformatio*.

Przemiana jednej postaci na drugą. „*Przetwora, transformatio*,” (Volk.).

TRÓJNIT, JEDLINKA. Ł. *spica*, F. *point de hongrie, épi* (en).

Układ cegieł, deszczek i t. p. rzeczy na sposób szpilek w jodłowej gałęzi, ziarn w kłose, albo nici w pewnej grubej tkaninie, *trynilem* na Rusi zwanej od potrójnej nici: mówi się tam *sklepić w trójnit*, to jest w tę podobę układając cegły.

C. „*nitt, ssicj*. N. *Faden, Zwirn*,” (Palk.).

UBOCZ, STOK, UKOS. Ł. *declinitus*. W. *scarpa*. F. *talus*. N. *Abdachung*.

Potoczystość góry, dachu, ściany, pochodząca z rozszerzenia podstawy dolnej, bardziej niż jest wierzchnia.

Ziemia na kupę zsypała, ma także w około, *ubocz* pod pewnym do poziomu kątem nachyloną.

„C. ubocz. Ł. *latus montis*. F. *versant*. N. *Bergseite*,” (Palk.). W Wilnie ulica *Subocz* na wzgórzu leży.

UCIOS. F. *chamfrein, biseau*.

Ukośne brzegu w dół albo pod górę sciosanie, jak tarcie dla połączenia ich na zakładkę.

WNĘKA. Ł. *lacuna, arcula, pyxis*. F. *enfoncement, caisson*. N. *Lücke*.

Miejsce zagłębione i wznioslejszemi brzegami zamknięte. Wnęka od nękać, tłoczyć, ugniatać. Samo miejsce i przestrzeń.

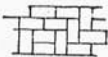
„Wnęka u malarzów głębokość na około filungu (otoczyny),” (Lind.).

OTOCZYNA, FILUNG. Ł. *tympanum*. W. *quadro*. F. *panneau*. N. *Füllung*.

Gładka część wszelka wznioslejszemi objęta brzegami, jak dno między ramami drewnianymi. I tak jest: otoczyna, pole przyozdobienia, F. *panneau d'ornement*; otoczyna we drzwiach, F. *panneau de menuiserie*, N. *Füllung*; i t. d.

PRZEWIĘŻ (w). Ł. *junctura*. F. *liaison (en), plein sur joint, à joints recouverts*. N. *Verbindung*.

Kładzenie kamienia drzewa i t. p. rzeczy w ten sposób, iżby ich spojenia nie spotykały się z sobą, ani w tej samej warstwie, ani też nie łączyły się ze spojeniami warstw nad nią i pod nią leżącemi; nazywamy kładzeniem w przewież.

RZESZOT (w). F. *claire-voie (en)*.

 Rzeszot rzecz kraciasta, przejrzysta, w której pełne po próżnych następują miejsca.

Mówi się: cegła do suszenia układa się w rzeszot. Rzeszot krata drewniana do przesiewania żwiru. Rzeszoto, łyczane sito, do przesiewania ziarna, lub grubej mąki, piasku, i t. p.

„R. reszelka, wszelka krata.”

Wyraz ten pochodzi snadź od C. *reszt*. Ł. *pertica*, *phalanga*.

WYPUST, WYPUSTEK. Ł. *projectura*. F. *pureau*.

Jestto część wysunięta jednej rzeczy z pod drugiej jak dachówki, belki, cegły, deski, i t. p.

„Wypustek. Ł. *projectura*. F. *pureau*,” (m. W.).

WYSOK, WYBIEGŁOŚĆ. Ł. *ecphora*, *projectura*. W. *sport*. F. *saillie*. N. *Austlauff*.

Nazywa się wydatność, wysterk, wybieganie jednego członka budowli od ściany drugiego, albo od osi jego pionowej.

„Wybiegłość, Ł. *ecphora*, F. *la saillie*, jest szerokość wzięta od środka aż do końca,” (m. W.).

CET, PARA. F. *la couple*, *paire*.

Dwie rzeczy jednakie współ połączone.

Słupy cetnem postawione, F. *les colonnes acouplées*. „Cetnem, do pary,” (Włod.).

Cet może czet, gdyż mamy poczet, a Rossyanie mają czot lik, liczenie.

CYNEK, PIĄTKA. Ł. *quincunx*. F. *quinconce*.

„Szyk pięciu ók w tym porządku, iż cztery są po końcach kwadratu a piąte po środku,” (Włod.).

ŚWIATŁO. W. *lume*. F. *en oeuvre*.

Przestrzeń między swemi granicami uważana.

Naprzykład szerokość lub wysokość drzwi w świetle. Światło między słupami, *intercolumnium*; światło między belkami, *Lintignum*.

III. Wyrazy ściągające się do wątku kamiennego.

WĄTEK. Ł. *materia, substantia*. F. *materiaux*.

Wątek budowniczy, materyał z którego budowla powstaje: kamień, drzewo, kruszec.

„Wątek materya, wszelka rzecz z której może co być,” (Lind.).

KAMIEŃ. Ł. *lapis*. F. *pierre*. N. *Stein*.

Kamienie są ciała ziemiste lub szkliste, powstające z niedokwasów metalicznych, których więzem spajającym najczęściej jest woda krystaliczna.

Kamień oporny; F. *pierre fière*; trudny do ociosywania, pod młotem opór czyniący.

K. sypki; F. *p. pouf*; sypiący się w robocie, niedochowujący trwale wykrzesanych krawędzi.

K. ziemisty; F. *p. terrasseux*; ma wydrążenia wewnętrzne pełne substancyi ziemistej.

K. szczerzy; F. *p. franche*; którego jednorodne spojenie nie zawiera w sobie wad ani nastrocza trudności w ociosywaniu.

K. udatny; F. *p. bien-faite*; którego mało o-
braca się w szkodę przy ociosywaniu.

K. wzorowy; F. *p. d'echantillon*; na wzór do robienia wielu innych ociosany.

K. przescienny, przegłównik; Ł. *diatonus, utraque parte frontatus*; F. *p. parpaing, parpain, boutisse*; N. *Durchbinder*; kamień ciosowy